

**Методичні рекомендації
щодо проведення в навчальних закладах заходів, приурочених
Дню Соборності та Свободи України**

***Т.О.Гребенчук,
методист навчально-методичного кабінету
історії та правознавства КОІПОПК***

День соборності України – свято, що відзначається щороку 22 січня в день проголошення Акту возз'єднання Української Народної Республіки і Західноукраїнської Народної Республіки, що відбулося у 1919 році.

Ці вікопомні історичні події сформували підґрунтя для відродження незалежної соборної України та утвердження національної ідеї. Отож, зрозуміло, чому однією з перших акцій, до яких вдалися патріотичні сили в передчутті розпаду СРСР, а саме, 21 січня 1990 року став «живий ланцюг» між Києвом і Львовом як символ духовної єдності людей східних і західних земель України, як запорука існування єдиної держави України.

Офіційно в Україні День соборності відзначається з 1999 року. Свято встановлено «...враховуючи політичне та історичне значення об'єднання Української Народної Республіки і Західноукраїнської Народної Республіки та утворення єдиної (соборної) української держави...» згідно з Указом Президента України «Про День соборності України» від 21 січня 1999 року №42/99. День Соборності – це нагадування про те, що сила нашої держави в єдності українських земель. А поразка УНР нагадують сьогodнішньому українському суспільству про його роль у формуванні якісної і вольової політичної еліти, здатної гідно відповідати на геополітичні виклики, які стоять перед сучасною Україною.

З метою відзначення Дня Соборності та Свободи України, забезпечення національної єдності та громадянської злагоди у загальноосвітніх навчальних закладах області рекомендуємо провести:

тематичні наукові конференції, "круглі столи", тематичні вечори, уроки історії, виховні години "День соборності України – символ національного єднання українського народу", "Соборна незалежна Україна", "Ланцюг історії не перерветься", "Великий день єднання", диспут "Чи є «Соборність» актуальною проблемою сьогodнішньої України?";

екскурсії до краєзнавчих музеїв області, в експозиціях яких є матеріали про національно-визвольні змагання початку ХХ століття в Україні;

конкурс історичних нарисів серед учнів 11-х класів на тему: "Злука" українських земель 1919 р. та їх "возз'єднання" 1939 р.: події, факти, персоналії";

літературні читання у гуртках художнього слова, літературних та театральних студіях;

організувати:

постійно діючі експозиції, виставки, що ілюструють події національно-визвольних змагань українського народу, участь у них видатних діячів Української Народної Республіки та Західно-Української Народної Республіки;

підготовку до відзначення ювілейних річниць від дня народження видатних діячів Української Народної Республіки та Західно-Української Народної Республіки; наукові дослідження учнів – членів обласного територіального відділення Малої академії наук України з даної проблеми.

Під час проведення рекомендованих заходів пропонуємо використати наступні методичні матеріали.

Акт возз'єднання Української Народної Республіки і Західноукраїнської Народної Республіки, що відбулося у 1919 році, належить до тих небагатьох найвизначніших в історії нашого народу звершень, повністю перекреслити значення яких виявився безсилим будь-який подальший негативний розвиток подій. Він не лише значно сприяв розвитку національної свідомості українців, формуванню української політичної нації, її консолідації, а й перетворився на реальний фактор політичної боротьби всіх поколінь українських патріотів за суверенну соборну Українську державу - до її відродження й сучасної розбудови включно. І хоча соборність виявилась тоді незавершеною, день 22 січня 1919 р. назавжди залишиться в історії українського народу як свято Соборності.

Ідея соборності стала загальнонаціональною мрією, невід'ємною частиною всіх українських визвольних програм наступного періоду. Величезні жертви, віддані на олтар волі і незалежності, навчили українських патріотів всюди, куди б не закинула їх доля, бачити в своїх мріях і боротися за єдину соборну, вільну і незалежну Україну.

Слово соборність включає у себе єдність, і згуртованість. У слові "соборність" ми чуємо слово "собор". Ще великий український класик Олесь Гончар закликав: "Бережіть собори душ наших!".

Поняття "соборність" з'явилося у нашому науковому й політичному лексиконі порівняно недавно. Вона не є явищем лише суто українським. Це загальна, органічна ознака будь-якої нації - неодмінна умова її розвитку й процвітання. Вона означає, по-перше, об'єднання в одне державне ціле всіх земель, які заселяє конкретна нація на суцільній території. По-друге, духовну консолідацію всього населення країни, єдність усіх її громадян, незалежно від їхньої національності. Нарешті, соборність невіддільна від досягнення реальної державності, забезпечення справжнього суверенітету і незалежності народу, побудови процвітаючої демократичної національної держави.

День Соборності об'єднує всю Україну – Київ і Львів, Севастополь і Ужгород, Донецьк і Полтаву, Харків і Луцьк, сотні міст, мільйони людей – усі українські землі і береги. Якщо ми хочемо, якщо ми віримо у сильну Україну, почуття соборності повинне стати часткою нашого життя і нашого серця. Це – основа національного життя України і опора української політичної нації.

Під час проведення виховних справ варто звернутись до розгляду і обговорення з учнями таких питань:

- На якому етапі розвитку і чому перед українським народом постала проблема "соборності" її земель?

- Чому українському народу довгий час не вдавалось здійснити ідею "соборності"?
- Яким був вплив на подальшу історію українського державотворення Акту Злуки 22 січня 1919 р.?
- XX століття стало основним періодом єднання українських земель. Як воно проходило і хто, на Вашу думку, відіграв вирішальну роль в цьому процесі?
- Чи можна стверджувати, що єдина Україна є великою мірою витвором пакту Ріббентропа-Молотова?
- Чому, на Вашу думку, на сучасному етапі виникла ідея федеративного устрою України, наскільки вона правомірна та актуальна?
- Чи відомі вам відображення ідеї Соборності України у фольклорі чи художніх творах? Яких саме?

Готуючись до проведення уроків та виховних справ, можна використати таку історичну інформацію.

Соборність України – одна з важливих тем історії України. Для українського народу, віками позбавленого своєї власної державності та розірваного на частини між сусідніми країнами, дана проблема завжди була особливо болючою і неймовірно складною. Тривале територіальне, політичне, ідейне й культурне роз'єднання українців не вдалося подолати навіть за нинішніх умов власного державотворення. Це насущне завдання ще належить розв'язати.

Українська соборницька ідея базується на міцних історичних, правових і теоретичних засадах. Незважаючи на численні лиха й труднощі, що випали на долю нашого народу, ідея всеукраїнської єдності, соборності України ніколи не полишала його, її витoki беруть початок з періоду Київської Русі, Галицько-Волинської держави, визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького, Гетьманщини. Згадаймо хоча б, як наполегливо добивався Б. Хмельницький розширення території української козацької держави "по Львів, Холм і Галич".

Ідея єдності нашої держави була однією з найзаповітніших мрій українців протягом багатьох сторіч. Її обґрунтували у своїх працях визначні мислителі та діячі: члени Кирило-Мефодіївського братства (до нього належав і Тарас Шевченка), "Руської трійці" на чолі з Маркіяном Шашкевичем у Галичині, видатні українські вчені Михайло Драгоманов, Іван Франко, Михайло Грушевський. Саме вони висунули завдання – об'єднати всі етнічні українські землі в єдину державу.

Ця ідея здійснилася лише на початку двадцятого століття. 22 січня 1918 року Центральна Рада, Уряд якої очолював Володимир Винниченко, проголосила четвертий Універсал, за яким однині Українська Народна Республіка стає самостійною, ні від кого незалежною, вільною, суверенною державою українського народу". Восени 1918 року, після розпаду Австро-Угорської імперії, утворилась Західноукраїнська Народна Республіка з центром у Львові. Від самого початку виникнення ЗУНР прагнула з'єднатися з УНР. 1 грудня 1918 р. у Фастові між ЗУНР і УНР було підписано Передвступний договір про злуку обох держав.

Згідно з планом Директорії, Конгрес (найвищий орган законодавчої влади УНР до скликання Установчих зборів) мав зійтися в Києві на Йорданське свято, 19 січня, яке у 1919 році припадало на неділю. Проте значна частина делегатів, обраних у містах та повітах, з огляду на транспортні труднощі, війну з совєцькою Росією та

інтервенцію військ Антанти у чорноморських портах не встигала до цього терміну, щоб ратифікувати "Передвступний договір".

22 січня 1919 року на площі перед Святою Софією, до формальної ратифікації цього договору Конгресом Трудового народу України, який розпочав свою роботу ввечері в будинку міської опери в Києві, було проголошено: "Від нині воєдино зливаються століттями відірвані одна від одної частини єдиної України, Західно-Українська Народня Республіка (Галичина, Закарпаття й Угорська Русь) і Наддніпрянська Велика Україна. Здійснилися віковічні мрії, якими жили і за які вмирали кращі сини України. Від нині є єдина, незалежна Українська Народня Республіка...".

Остаточна ратифікація Акту Злуки планувалася на засіданні Установчих зборів (українського парламенту), які, на жаль, так і не були скликані. На той час УНР припинила своє існування. Вже через два тижні після проголошення Акту Злуки Уряд України змушений був залишити Київ, а трохи пізніше і територію України.

Українська Національна Рада (тимчасовий найвищий законодавчий орган ЗУНР) ратифікувала цей договір у Станіславові 3 січня 1919 року – тобто ще перед Різдвяними святами. Проте, галичани так і не побачили тоді реальних результатів об'єднання з УНР. Директорія так і не оголосила війну Польщі, хоч тримала над Бугом значні військові сили. А зі Сходу в Західну Область УНР напливали, втікаючи від більшовиків, політики-іммігранти лівого спрямування, переважно есери та соціал-демократи, що агітували проти "галицьких реакціонерів" та закликали до "поглиблення революції". Щоправда, переважно галичани на таку агітацію не реагували, однак знаходилися окремі сили, які воліли б усунути від влади уряд націонал-демократів та радикалів.

У результаті тодішня злука закінчилася відмовою Директорії УНР від Галичини та Західної Волині на користь Польщі, яка встановила на Збручі "санітарний кордон" проти більшовицької Росії.

Реально більшість українських земель було об'єднано в межах однієї держави у 1939-1945 роках сталінським режимом. За це довелося заплатити життями мільйонів українців, що загинули у Другій світовій війні та від репресій.

Таким чином, можна констатувати, що потенціал, закладений в Акті Злуки, так і не був до кінця реалізований. Цьому перешкодив ряд обставин, як внутрішніх, так і зовнішніх. ЗУНР впала під натиском польських військ, а територію УНР захопили війська Росії. Тоді позначилися істотні розходження історичного, правового, соціально-політичного, культурно-побутового, релігійного характеру, що виникли внаслідок роз'єднання Сходу та Заходу України. Об'єднання України не змогло примирити між собою різні політичні партії, стосунки між якими нерідко здобували характер відкритої ворожнечі. Крім того, незалежна Українська держава зазнавала утиску не тільки з боку агресивних сусідів (Росії, Польщі, Румунії), а й країн Антанти, що на свій лад перекроювали карту Європи, незважаючи на Україну.

Проте об'єднавча акція 1919 року залишила глибинний слід в історичній пам'яті українського народу. Так, знаменним етапом піднесення духу свободи став "живий ланцюг" між Києвом і Львовом, коли 21 січня 1990 року тисячі українців взяли за руки на згадку про проголошення Акту Злуки. Ця акція прискорила розпад СРСР і здобуття національної незалежності, бо переконливо засвідчила

духовну єдність східних і західних регіонів України. Ще раз наповнилося конкретним змістом поняття зв'язку поколінь. Менш як за два роки потому Україна справді стала незалежною.

У проведенні уроків і заходів можна використати такі документальні матеріали і завдання:

З поеми Івана Франка "Мойсей"

Та прийде час, і ти огнистим видом
засяєш у народів вольних колі,
Труснеш Кавказ, впережешся Бескидом,
Покотиш Чорним морем гомін волі,
І глянеш, як хазяїн домовитий,
По своїй хаті і по своїм полі.

Встане славна мати-Україна,
Щаслива і вільна,
Від Кубані аж до Сяна-річки
Одна нероздільна.
Щезнуть межі, що помежували,
Чужі між собою,
Згорне мати до себе всі діти
Теплою рукою.
Єднаймося, братаймося
В товариство чесне,
Най братерством, щирими трудами
Вкраїна вокресне!

Запитання для обговорення:

Про що мріє автор? Про які його переконання свідчать уривки? Поясніть свої думки на прикладах тексту твору. Як він ставиться до ідеї соборності України? Чому ви так думаєте?

З книги М. Грушевського "Галичина і Україна"

Следует помнить, что российская Украина, также как и Галичина, только еще в большей мере не составляет вполне однородного комплекса. И здесь благодаря историческим и иным обстоятельствам мы видим весьма значительные отличия в жизни, в языке во всевозможных отношениях между правобережной (правобічною) и левобережной (лівобічною) Украиной, между хлеборобской Херсонщиной и фабричной Екатеринославщиной или казацкой Кубанью. Сойти со всеукраинского состояния, идти дальше той же дорогой, какой отмежовывают теперь "галичанщину" от "украинщины", играть на дудке провинциализмов, было бы большой тактической ошибкой. Национальная тактика предписывает органичной работой приводить к общему знаменателю всё богатство украинских диалектов и всю разнородность украинской жизни... Люди, которым не нужно более сильное развитие украинства хватаются за эти отличия, созданные на нашем национальном теле чуждыми влияниями и внешними обстоятельствами и понятие целостной (одноцільної) украинской территории и её автономии подменяют понятием края, области, и из

украинской території викраивають областні автономії. Но в інтересах українського національного розвитку на нинішній стадії лежить власне концентрація всіх національних сил, а для цього — всіх частей української території. Нужно розвивати в них почуття єдинства, солідарності, близькості, а не роздувати (роздмухувати) відмінності, які їх розділяють і які при такому роздуванні можуть привести до повного відокремлення, культурного і національного, різних частей української землі...

Запитання для обговорення:

Які думки висловлює автор відносно єдності України? До чого він закликає? Чи погоджуєтесь ви з ним, чому?

Звернення Директорії Української Народної республіки від 22 січня 1919р.

Іменем Української Народної Республіки Директорія оповіщає народ Український про велику подію в історії нашої землі української.

3-го січня 1919 року в м. Станіславові Українська Національна Рада Західної Української Народної Республіки, як виразник волі українців бувшої Австро-Угорської імперії і як найвищий їх законодавчий чинник, торжественно проголосила злуку Західної Української Народної Республіки — в одноцільну, суверенну Народну Республіку.

Вітаючи з великою радістю цей історичний крок західних братів наших, Директорія Української Народної Республіки ухвалила тую злуку прийняти і здійснити на умовах, які зазначені в постанові Західної Української Народної Республіки від 3-го січня 1919 року.

...Однині народ Український, визволений могутнім поривом своїх власних сил, має змогу об'єднаними дружними зусиллями всіх своїх синів будувати нероздільну, самостійну Державу Українську на благо і щастя всього її трудового люду.

22 січня 1919 року, у м. Києві.

Голова Директорії: Володимир Винниченко.

Члени: Симон Петлюра, Андрій Макаренко, Панас Андрієвський, Федір Швець

Запитання для обговорення:

Ким виданий документ? Що саме він проголошує? У чому ви бачите його значення? Щоб ви додали до його змісту, якби брали участь у його підготовці

З книги Левка Лукасевича "На схилку віку"

"Стоїть морозний день, дерева вкриті інеем. З самого ранку місто має святковий вигляд. Скрізь національні прапори і транспаранти. На балконах будинків розвішано килими й полотна з яскравими українськими малюнками. Особливо гарно удекоровано Софійську площу та сусідні вулиці. З-поміж них вирізняються будинок, де міститься центральна контора телеграфу, та дім Київського губернського земства. Тут на балконах портрети і погруддя Тараса Шевченка, прибрані національними стрічками, і також прапори. На Тріумфальній арці при вході з Володимирської вулиці на Софійську площу старовинні герби Східної України і Галичини. По всьому майдані на стовпах герби чи не всіх українських губерній і плакати.

Об одинадцятій ранку під звуки музики почали йти сюди українські піхотні частини, артилерія та самострільні команди, котрі стали шпалерами з усіх чотирьох боків площі. За військом рушили люди, зібралася велика кількість народу, заповнила всю площу й сусідні вулиці. Чимало з присутніх забралися на дерева, щоб звідти краще побачити дійство"...

А це інша нотатка: "Розміщенням делегацій по місцях та всім церемоніалом свята завідував артист Микола Садовський. Незабаром поперед війська стали нові шеренги з учнів, котрі в супроводі вчителів прийшли з національними прапорами і плакатами. З численних делегацій, що прибули на урочистості, першими з'явилися службовці залізниць з великим транспарантом, на якому було написано: "Слава українським Героям!" Опісля надійшли делегації від міністерств та інших установ, були хресні ходи з усіх київських церков"...

Ще один запис: "О дванадцятій під урочисті звуки дзвонів з Мазепинської дзвіниці й інших церков та гук гармат з Печерська із Софійського собору виходить на площу і стає навколо збудованого там аналою духовенство з хоругвами. У церковній процесії архієпископ катеринославський Агапіт і єпископи мінський Георгій, вінницький Амвросій, черкаський Назарій, канівський Василь, уманський Дмитрій. У тиші, що запала на якусь хвилину, здалеку почулися поклики «Слава!» на честь членів Директорії, котрі під'їжджали на автомобілях.

Військовий оркестр грає Національний Гімн. Настає найурочистіший момент свята. Акт Соборності розпочав своїм привітанням представник Української Національної Ради, голова галицької делегації Лев Бачинський, а Лонгин Цегельський зачитав заяву Президії Української Національної Ради і Державного Секретаріату про волю ЗУНР об'єднатися в одну Українську соборну державу. Цю заяву всі учасники сприйняли довготривалими оплесками.

Промовляв голова Директорії Володимир Винниченко, а професор Федір Швець виголосив текст Універсалу Соборності. Після цього архієпископ Агапіт відслужив з духовенством молебен у намірах українського народу й Української держави. Відбувся військовий парад... Наступного дня почав роботу Трудовий Конгрес. Першим на порядку денному було прийняття Акту Соборності, і на знак цілковитої згоди депутати повставали з місць, аплодуючи".

Запитання для обговорення:

Які верстви населення були присутні на площі? Як відбулось оголошення документу? Як автор показує ставлення до цієї події її учасників?

З інтерв'ю С. Кульчицького, заступника директора Інституту історії України НАНУ, доктора історичних наук

Кореспондент: Спробуємо уявити собі, що думали ті, хто стояв морозного 22 січня 1919 року на Софіївській площі...

С. Кульчицький: На ній зібралися переважно кияни. Дістатися до столиці було важко. На залізницях бракувало вугілля. Прибула делегація ЗУНР у складі 36 осіб. Більше ніхто не зміг приїхати. А яким був тодішній Київ? Під час революції 1917 року тут осіла частина люду з провінції — Українська революція відбувалася фактично у столиці. Та загалом Київ був чиновницьким губернським містом, центром генерал-губернаторства, російськомовним. Мабуть, ще більшою мірою, ніж

зараз.

Кореспондент: *Це важко уявити...*

С. Кульчицький: Але ж це факт. Переважну більшість населення Києва становили росіяни, євреї, поляки. Тут постійно мешкало 10 відсотків поміщиків Правобережної України, головним чином поляків. Українці були в меншості. Тож ті, хто зібрався 22 січня 1919 року на Софіївській площі, прийшли, щоб не прогавити подію. Навряд чи визвольним змаганням співчували усі верстви населення.

Загалом трагедія України полягає в тому, що люди, які мешкали в російськомовних містах, не ставилися з симпатією до національної справи. Які партії були тоді наймасовішими в Україні? Кадети, меншовики (тобто російські соціал-демократи). Українських соціал-демократів взагалі було дуже мало. Українських есерів на всю країну налічувалося максимум 75 тисяч. Не думаю, що тодішні кияни розцінювали Злуку як епохальну подію.

Кореспондент: Виходить, ніякого національного піднесення на тому майдані не було?

С. Кульчицький: Гадаю, що ні. Національне піднесення охопило багатьох українців, та більшою мірою — у провінції. Там була надія, що об'єднуються дві України, що істотно розширюються її кордони, а населення держави збільшується приблизно до 35 мільйонів.

Запитання для обговорення:

Які верстви населення, на думку історика, були присутні на площі? Як описує С. Кульчицький ставлення до цієї події її учасників? Чим він це пояснює? Чи погоджуєтесь ви з ним? Хто, на вашу думку, описує події більш достовірно: С. Кульчицький чи Л. Лукасевич?

Зі статті українського журналіста Ігоря Мельника "Легенда Соборної України. Мрія"

Відзначаючи День Соборності України, оглядаючи величні і драматичні події, в яких спалахнула яскрава зірка всеукраїнського єднання, слід зробити певні узагальнення для сьогодення. Адже виразність аналогій та історичних паралелей, схожість проблем державного будівництва спонукають до роздумів над досвідом української національно-демократичної революції, включаючи і його негативний сегмент.

Хоча завжди залишається мрія про велику державу "від Сяну до Дону". Час від часу здається, що з'являється шанс її реалізувати. Ще трохи, ще кілька років потерпіти... і прийде нами керувати "з новим і праведним законом" мудрий, енергійний наддніпрянець із душею свідомого галичанина.

Але сподіватися і чекати — замало. Спробуймо нарешті щось зробити, щоби хоч на кілька кроків наблизитися до реалізації цієї гарної легенди. Адже задля неї варто жити — і нарешті почати перемагати!

Запитання для обговорення:

Як оцінює День Соборності автор? Над чим він закликає нас міркувати? Про мрії він розповідає? До чого закликає? Чи погоджуєтесь ви з його думкою?

З книги російського вченого А. Малигіна "Україна: соборність і регіоналізм"

По поводу "территориального единства" Украинского государства высказываются обычно два полярных мнения. Одно состоит в том, что различия между регионами Украины не следует слишком преувеличивать и государство в целом движется к большей унитаризации, другое — в том, что региональные различия субстанциональны для Украины и ее ждет неизбежная федерализация и даже распад. ...Это обстоятельство доказывает по крайней мере то, что территориально-политические проблемы современной Украины чрезвычайно сложны и противоречивы и требуют вдумчивого изучения. Они касаются не только сложных отношений между западом и востоком государства — последние выступают скорее в качестве воплощения более сложного комплекса проблем.

Запитання для обговорення:

Які думки висловлюються відносно територіальної єдності України? Чи погоджуєтесь ви з ними, чому? Як оцінює їх автор?